कृषि दिनदर्शिका
२०२६

वसंतराव नाईक
मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी

संपादक

डॉ.राजेश कदम
विभाग प्रमुख, कृषि विस्तार शिक्षण
वनामकृवि, परभणी

मार्गदर्शक

डॉ. इन्द्र मणि
कुलगुरु
वनामकृवि, परभणी

प्रकाशक

डॉ.राकेश अहिरे
संचालक, विस्तार शिक्षण
वनामकृवि, परभणी

संपादक सहाय्य : श्री. राहुल सु. औंधकर (वरिष्ठ संशोधन सहाय्यक, वनामकृवि, परभणी)
विद्यापीठ संकेत स्थळ: www.vnmkv.ac.in विद्यापीठाच्या बातम्यांसाठी पहा www.promkvparbhani.blogspot.com
कृषि माहिती वाहिनी: (०२४५२) २२९०००, मो.नं. ८३२९४३२०९७, ई-मेल: deevnmkv@gmail.com, फोन: (०२४५२) २२८६०१

Follow us on: @vnmkv

किंमत : रु ६०/-

मराठवाडाच्या कृषी विकासात वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठाचे योगदान

शेतकरी हा जगाचा पोशिंदा असुन शेती हा भारतीय संस्कृतीचा अविभाज्यी घटक आहे. शेती आणि शेतकरी कल्याणाचे उद्दीष्ट ठेवुन केंद्र व राज्य शासन, कृषि विद्यापीठे, अशासकीय संस्था, कृषि निगडीत कंपन्या आणि शेतकरी यांच्यातील बंध अधिक दृढ झाले पाहिजेत. शेतकरी हा समाजाकरिता देवा समान असुन 'शेतकरी देवो भवः' मानुन सर्वांनी कार्य केले पाहिजे. शासनाचे कृषी धोरण, कृषि संशोधन व शेतकरी बांधवाचे अविरत परिश्रमाने देशात हरितक्रांति झाली. सन १९५०–५१ ची तुलना करता आज देशाचे अन्नधान्य उत्पादनात सात पट वाढ झाली असुन २०२४–२५ च्या पीक उत्पादनाच्या अंतिम अंदाज नुसार अन्नधान्य उत्पादन विक्रमी ३५७.७३ दशलक्ष टन झाले आहे. फळ, भाजीपाला व दुग्ध उत्पादनात दहापटीपेक्षा जास्त तर मत्स उत्पादनात सोळापट व अंडी उत्पादनात पन्नास पटपेक्षा जास्त वाढ झाली आहे. आज भारत अन्नधान्यात जगात दुसऱ्या क्रमांकावर तर फळे, भाजीपाला व दुध उत्पादनात जगात पहिला आहे. भारत जगातील चौथ्या क्रमांकाची सर्वात मोठी अर्थव्यवस्था असलेला देश झाला असुन शेतीची वाटचाल जागतिकीकरणाकडे सुरू आहे. धान्य, तेलबिया, फळे, फुले व मसाले, भाजीपाला, दुग्धजन्य पदार्थ आदी कृषी उत्पादनांच्या निर्यातीची अमर्याद क्षमता भारताकडे आहे. भारतात फळे, भाजीपाला यांची प्रक्रिया उद्योगाला मोठा वाव असुन या क्षेत्रात निर्यात उद्योगाला मोठ्या संधी आहेत. कृषि क्षेत्रात नौकरी व स्वयंरोजगाराच्या संधी उपलब्ध आहेत.

मराठवाडा विभागाचा विचार करता, बहुतांश शेती कोरडवाहू असुन बदलत्या हवामानामुळे शेती क्षेत्रावर मोठा परिणाम होत आहे. विभागाच्या गरजेनुसार शेती संबंधीचे तंत्रज्ञान विकसित करून त्याचा प्रचार व प्रसार करणे, या माध्यमातून कृषि उत्पादनात स्थैर्य व शाश्वतता आणता येऊ शकते. या अनुषंगाने वैज्ञानिक दृष्टीकोन ठेवून तंत्रज्ञान निर्मिती, त्याचा प्रचार व प्रसार आणि प्रत्यक्ष वापर करणे, कृषि उत्पादन वाढ घडवून त्यातील सातत्य टिकविणे, या प्रमुख उद्दीष्टासाठी संपूर्ण देशपातळीवरच सत्तरच्या दशकात कृषि विद्यापीठे आणि कृषि संशोधन संस्थांचे जाळे निर्माण केले गेले. महाराष्ट्र राज्यातील कृषि विषयक व हवामान विषयक गरजा लक्षात घेऊन व त्या त्या विभागातील लोकांच्या आकांक्षेचे प्रतिक म्हणुन १९६८ ते १९७२ च्या दरम्यान विभागनिहाय चार कृषि विद्यापीठे स्थापन झाली. परभणी येथे १८ मे १९७२ रोजी मराठवाडा कृषि विद्यापीठाची स्थापना करण्यात आली. हरित क्रांतीचे प्रणेते स्व.वसंतराव नाईक यांच्या जन्म शताब्दी वर्षानिमित्त त्यांच्या राज्यपातील कृषि क्षेत्रातील अतुलनीय योगदानाबद्दल १ जुलै २०१३ रोजी विद्यापीठाच्या नामविस्तार वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ असा करण्यात आला. खरे पाहता परभणी येथे सन १९१८ मध्ये कापुस संशोधन केंद्राची स्थापना करून कृषी संशोधनाचे बीज रोवण्यात आले, म्हणजेच परभणी विद्यापीठास १०७ पेक्षा जास्त वर्षाचा कृषि संशोधनाचा वैभवशाली इतिहास आहे. २०२१ ते २०२२ हे वर्ष विद्यापीठ स्थापनेचे सुवर्ण महोत्सवी वर्ष म्हणुन साजरे केले. मराठवाडा विभागातील कृषि विकासाकरिता परभणी कृषि विद्यापीठ कृषि शिक्षण, संशोधन व विस्तार शिक्षण या तीन मुख्य भुमिकेतुन कार्य करते.

कृषि शिक्षणाच्या माध्यमातुन कुशल मनुष्यबळ निर्मिती : सन १९५६ मध्ये परभणी येथे कृषि महाविद्यालयाच्या स्थापनेने सुरवात होऊन आज विद्यापीठांतर्गत १६ घटक व ४३ संलग्न महाविद्यालये आहेत. तसेच ६ घटक व ५२ खाजगी कृषि तंत्र विद्यालये आहेत, यातुन विद्यार्थ्यांना कृषि विषयक शिक्षण देण्यात येते. शैक्षणिक वर्ष २०२४–२५ मध्ये चार नवीन शासकीय महाविद्यालये सुरू करण्यात आली. विद्यापीठामध्ये कृषि, उद्यानविद्या, कृषि अभियांत्रिकी, सामुदायिक विज्ञान, अन्नतंत्रज्ञान, कृषि व्यवसाय व्यवस्थापन यात दोन वर्षाचा पदव्युत्तर तर आचार्य पदवी कार्यक्रम कृषि शाखेच्या, नऊ विषयात, अन्नतंत्रज्ञान शाखेत पाच विषय, कृषि अभियांत्रिकी शाखेतील चार विषयात व सामुदायिक विज्ञान शाखेत एका विषयात राबविण्यात येतो. आजपर्यंत विद्यापीठाच्या कृषि शिक्षणाच्या माध्यमातुन १,२७,२८४ कुशल मनुष्यबळ निर्माण केले असुन हे कृषि पदवीधर विविध क्षेत्रात कार्य करतांना शेती व शेतकरी विकासासाठी हातभार लावत आहेत. राज्यातील चारही कृषि विद्यापीठांने शैक्षणिक वर्ष २०२४–२५ मध्ये राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० नुसार कृषिच्या अभ्यासक्रमात बदल केला असुन कृषी शिक्षण अधिक समावेशक, लवचिक, गुणवत्तापूर्ण आणि जागतिक स्तरावर स्पर्धात्मक बनवण्याचे उद्दिष्ट ठेवण्यात आले आहे.

विद्यापीठास 'ए ग्रेड' मानांकनासह अधिस्वीकृती : वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी तसेच अंतर्गत येणाऱ्या विविध महाविद्यालयांना भारतीय कृषि अनुसंधान परिषदेच्या (आयसीएआर) राष्ट्रीय कृषि शिक्षण अधिस्वीकृती समितीद्वारा 'ए ग्रेड' मानांकनासह १ एप्रिल २०२३ ते ३१ मार्च २०२८ या कालावधीसाठी अधिस्वीकृती प्रदान करण्यात आली असुन, या मूल्यांकनात विद्यापीठास उच्चांकी गुण (४ पैकी ३.२१ गुण) प्राप्त झाले आहेत. ही अधिस्वीकृती विद्यापीठाच्या शैक्षणिक गुणवत्ता, संशोधनातील सातत्य व विस्तार सेवांतील कार्यक्षमतेची अधिकृत पावती आहे.

देशविदेशातील नामांकित संस्थेत प्राध्यापक व विद्यार्थ्यांच्या कौशल्य विकासावर भर : कृषि क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या देशविदेशातील नामांकित संस्थेच्या माध्यमातुन विद्यापीठातील विद्यार्थ्यांच्या कौशल्य विकासाकरिता आणि संशोधनास चालना देण्याकरिता विद्यापीठ प्रयत्नशील आहे. राष्ट्रीय उच्च कृषि शिक्षण प्रकल्पाच्या माध्यमातुन सन २०२२–२०२३ मध्ये ५१ विद्यार्थी आणि २४ प्राध्यापक यांनी जगातील अग्रेण्य विद्यापीठातुन प्रशिक्षण पुर्ण केले, यात अमेरिका, स्पेन, हंगेरी, ऑस्ट्रेलिया, मलेशिया, ब्राझील, थायलंड आदी देशातील नामांकित कृषि विद्यापीठाचा समावेश आहे, ही विद्यापीठाकरिता एक ऐतिहासिक बाब होय. या व्यतिरिक्त देशातील आयआयटी आणि विविध अग्रगण्य संशोधन संस्थेत विद्यार्थी व प्राध्यापकांना प्रशिक्षण देण्याकरिता गेल्या तीन वर्षापासुन प्रयत्न केले जात आहेत. याचा परिणाम विद्यापीठाच्या शैक्षणिक व संशोधन दर्जा सुधारणा होण्या करिता मदत होत आहे.

शेतकरीभिमुख कृषि संशोधन : महाराष्ट्र हे देशातील हवामान बदलाच्या दृष्टीने तिसऱ्या क्रमांकाचे अत्यंत संवेदनशील राज्य आहे. मराठवाडा हा महाराष्ट्र राज्यातील चार प्रमुख विभागांपैकी एक असुन, यामध्ये आठ जिल्हे आहेत. या विभागात सुमारे ५.६ दशलक्ष हेक्टर क्षेत्र लागवडीयोग्य असून, त्यापैकी सुमारे ८५ टक्के क्षेत्र पावसावर अवलंबून आहे. मराठवाड्याचे हवामानात जिल्हानिहाय व जिल्ह्यांतर्गत पातळीवर मोठी तफावत आढळते. या भागातील प्रमुख पावसाचा स्रोत म्हणजे नैर्ऋत्य मोसमी पाऊस असुन मान्सून दरम्यान दीर्घ कोरडे कालखंड सामान्यतः दिसून येतात, जे पिक उत्पादनावर प्रतिकूल परिणाम करतात. तसेच अतिवृष्टीचाही फटका विशेषतः खरीप पिकांना बसत आहे. त्यामुळे विद्यापीठाचे मुख्य संशोधन उद्दिष्ट म्हणजे लहान व अल्पभूधारक शेतकऱ्यांसाठी पावसावर आधारित शेती अधिक शाश्वत व फायदेशीर बनवण्यासाठी उपाय शोधणे हे आहे.

परभणी शहरातील महेबूब बाग फार्म येथील कपाशी संशोधन केंद्र (१९१८) तसेच ज्वार संशोधन केंद्र (१९२८) ही संशोधन केंद्रे स्वातंत्र्यपूर्व काळात स्थापन झाली आहेत. आज विद्यापीठाच्या अधिपत्याखाली एकुण १७ संशोधन केंद्रे तसेच भारतीय कृषि संशोधन परिषद व राज्य शासन यांच्या मदतीने अखिल भारतीय समन्वयीत एकुण २३ संशोधन प्रकल्प कार्यान्वीत आहेत.

गेल्या पाच दशकाच्या काळात संशोधनाच्या आधारे विद्यापीठ विविध पिकांच्या १६० उन्नत वाण विकसित केले आहेत. पीक लागवड, मृद व जलसंधारण, खत व्यवस्थापन, तण व्यवस्थापन, रोग व किडी व्यवस्थापन, मशागत पध्दती, शेतमाल प्रक्रिया आदी विषयांच्या ११४६ तंत्रज्ञान शिफारशी प्रसारित करण्यात आल्या असुन कृषी अभियांत्रिकी शाखेतेच ६० शेती अवजारे / यंत्रे शेतकऱ्यांसाठी विकसित करण्यात आली आहेत. यात प्रामुख्याने भुईमुग काढणी यंत्र, सौर वाळणी यंत्र, पेरणी यंत्र, काडीकचरा गोळा करणे यंत्र, लिंबुवर्गीकरण यंत्र, सोलार फवारणी यंत्र, बीबीएफ यंत्र आदींचा समावेश होतो. शेतकरी बांधवांना कमी खर्चीक तंत्रज्ञान देण्या साठी विद्यापीठ प्रयत्नशिल आहे.

विद्यापीठाचा बीजोत्पादन कार्यक्रम : मराठवाडा विभागातील खरीप हंगामात कापुस, सोयाबीन, तुर, मुग, खरीप ज्वार, मका ही मुख्य पिके घेतली जातात तर रब्बी हंगामात रब्बी ज्वार, गहू, हरभरा, करडई, सुर्यफुल ही पिके घेतली जातात. विद्यापीठ विकसित वाणास व बियाणास शेतकऱ्यांमध्ये मोठी विश्वासार्हता असुन शेतकरी बांधवाची बियाणास असलेली मागणी पाहता बीजोत्पादन वाढीवर भर देण्यात येत आहे. गेल्या दोन वर्षात विद्यापीठातंर्गत असलेली २५०० एकर पेक्षा अधिक पडित जमीन लागवडीखाली आणुन पैदासकार बीजोत्पादन वाढीचे प्रयत्ने सुरू आहेत. विद्यापीठ परिसरात नवीन चार मोठ्या क्षमतेची शेततळी निर्माण करण्यात आली असुन जुन्या मोठ्या शेततळ्याची दुरूस्ती करण्यात आली आहे, या माध्यमातुन ८ – ९ कोटी लिटर पाण्याची साठवण क्षमता शक्य होत आहे. यामुळे बीजोत्पादनाकरिता संरक्षित सिंचन देणे शक्य होत आहे. गेल्या दोन वर्षात खरीप व रबी हंगामामध्ये विद्यापीठीचे बीजोत्पादनात दुप्पटीने वाढ झाली आहे. यात्यतिरिक्त बीजोत्पादनाकरिता २५० पेक्षा जास्त शेतकरी उत्पादक कंपन्यासोबत करार करण्यात आले आहेत. यामुळे विद्यापीठ विकसित वाणांचे जास्तीत जास्त बियाणे शेतकरी बांधवाना उपलब्ध होत आहे.

विद्यापीठ विकसित विविध पिकांची अधिक उत्पादन देणारे प्रमुख वाण : मराठवाडयातील मुख्य खरीप हंगामातील सोयाबीन पिकात विद्यापीठ विकसित अनेक वाण शेतकऱ्यांमध्ये प्रचलित असुन यात प्रामुख्याने एमएयुएस–७१ या वाणाचा उल्लेख करावा लागेल, सध्या विद्यापीठ विकसित एमएयुएस–६१२ आणि एमएयुएस–७२५ हा अधिक उत्पादन देणार सोयाबीन वाण शेतकरी बांधवाच्या पसंतीस उतरला आहे. शेतीत यांत्रिकीकरण मोठया प्रमाण होत असुन यांत्रिकीकरणास अनूकुल म्हनणजेच यंत्राव्दारे काढणीस उपयुक्त सोयाबीनचे एमएयुएस–१६२ हे वाण निश्चितच लोकप्रिय आहे.

कपाशीत अमेरिकन संकरित वाण एनएचएच–४४ म्हनणजेच नांदेड–४४ या वाणाने तब्बल दोन शतके शेतकऱ्यांच्या हृदयावर राज्य केले, महाबीज सोबत विद्यापीठाने सामजंस्य करार करून हा वाण जनुकीयदृष्ट्या परावर्तीत (बीटी वाणात) करण्यात येऊन शेतकरी बांधवाना उपलब्ध झाला आहे. तसेच कपाशीचे एनएचएच–२५० व एनएचएच–७१५ हे दोन वाण बीजी–२ मध्ये परावर्तीत करण्यावकरिता महाबीज सोबत सामंजस्य करार करण्यात आला आहे. विद्यापीठाने कपाशीत अनेक देशी व अमेरिकन वाण विकसित केले आहेत. सन २०२३ मध्ये विद्यापीठांतर्गत असलेल्या नांदेड येथील कापूस संशोधन केंद्राद्वारे निर्मीत एनएच १९०१ बीटी (NH १९०१), एनएच १९०२ (NH १९०२) बीटी व एनएच १९०४ (NH १९०४) बीटी ही तीन अमेरीकन सरळ वाण वाणात बीटीचा अंतर्भाव करण्यात आला असुन यामुळे शेतकरी बांधवाचा बियाणांवर होणारा खर्च कमी होण्यास मदत होणार आहे. कोरडवाहू लागवडीमध्ये उत्पाादनात सातत्य देणारे हे वाण आहेत. महाराष्ट्राबाहेरही गुजरात व मध्यप्रदेश या राज्यात या वाणाची लागवडीकरिता मान्यता दिली आहे, सरळ वाण बीटी मध्ये परावर्तीत करणारे परभणी कृषि विद्यापीठ राज्यातील पहिले कृषि विद्यापीठ ठरले आहे, ही विद्यापीठाकरिता अभिमानाची बाब आहे.

कडधान्य पीकात तुर हे मुख्य पिक असुन विद्यापीठाने अनेक वाण विकसित केले आहेत. यातील बीएसएमआर–७३६ व बीडीएन–७११ या वाणाची महाराष्ट्रातच नव्हे व तर इतर राज्यात लागवड केली जात आहे, ही विद्यापीठाची संशोधनातील मोठी उपलब्धी आहे. तुरीचा बीएसएमआर–७३६ हा वाणाच्या दाण्याचा रंग लाल असुन मर व वंध्यित्व रोगास प्रतिकारक असुन सोयाबीन व उडीद अंतर पीकास योग्य आहे. बीडीएन–७११ हा वाण कमी कालावधीस तयार होणारा असल्यामुळे कोरडवाहु शेतीत उपयुक्त आहे. मराठवाडयातील तुर पिकाखालील अर्धेअधिक क्षेत्रावर विद्यापीठ विकसित वाणाची लागवड केली जाते. बीडीएन–२०१३–४१ (गोदावरी) हा वाण प्रथिनांचे जास्तीत जास्त प्रमाण असणारा, १६०–१६५ दिवस कालावधीत तयार होणारा हेक्टरी १९–२३ क्विंटल उत्पादन क्षमता असणारा, या वाणची उत्तम प्रतीची दाळ शिजविण्याची गुणवत्ता आहे, हा वाण संरक्षित पाणी असल्यास चांगले उत्पादन देतो. गेल्या वर्षी या वाणाची राज्यात साधारणत: एक लाख हेक्टर क्षेत्रावर शेतकरी बांधवानी लागवड केली होती. अनेक शेतकरी बांधवांना सिंचनाखाली सरासरी एकरी १५ क्विंटल पेक्षा जास्त उत्पादन मिळाले तर सोलापुर जिल्हयातील मौजे फिसरे येथील शेतकरी श्री हनुमान रोकडे यांनी एकरी १९.५० क्विंटल विक्रमी उत्पादन घेतले.

रब्बी हंगामातील ज्वारी हे मराठवाडयात मुख्य पीक असुन विद्यापीठ विकसित परभणी मोती, परभणी ज्योती, परभणी सुपरमोती हे सुधारित वाण अल्पावधीच शेतकऱ्यांमध्ये लोकप्रिय झाले आहेत, या वाणाचे दाणे मोत्यासारखे चमकदार असुन भाकरीची प्रत उत्तम आहे. खरीपासाठी विद्यापीठ विकसित ज्वारीचा पीव्हीकके–८०१ (परभणी श्वेता) हा वाण पावसात सापडल्यास इतर वाणाच्या तुलनेने दाणे कमी काळे पडतात, याचा कडबा चवदार, पौष्टिक व पचण्यास सुलभ आहे. परभणी शक्ती हा देशातील ज्वारीचा पहिला जैवसंपृध्द वाण हैद्राबाद येथील आंतरराष्ट्रीय संस्था इक्रीसॅट यांच्या सहकार्याने विकसित करण्यात आला असुन यात लोह व जास्त याचे प्रमाण अधिक असल्यामुळे मानवातील कुपोषणावर मात करणे शक्य होऊ शकेल. बाजरी पिकाचा अधिकत लोह व जस्त असणारे जैवसंपृध्द वाण एएचबी १२०० व एएचबी १२६९ या वाण विकसित केले आहेत.

आज देश मोठया प्रमाणात खाद्यतेल आयात करित असुन रब्बी हंगामात करडई हे पिक एक चांगला पर्याय ठरू शकते, करडई लागवडीखालील क्षेत्र वाढीस मोठा वाव आहे. करडई पीकातील विद्यापीठ विकसित पीबीएनएस–१२ (परभणी कुसूम) हा वाण कोरडवाहु व बागायातीस योग्य असुन मावा किडीस कमी बळी पडते व २९ टक्के तेलाचे प्रमाण आहे तसेच पीबीएनएस–४० हा बीन काटेरी वाणाच्या पाकळया गोळा करण्यास सुलभ आहे. या वाणास महाराष्ट्रातच नव्हे तर इतर राज्यातील शेतकऱ्यांमध्ये मोठी मागणी आहे. पीबीएनएस–८६ (पूर्णा) हा वाण जिरायती क्षेत्रात हेक्टरी १० ते १२ क्विंटल तर बागायती क्षेत्रात २० ते २२ क्विंटल उत्पाादन क्षमता असुन तेलाचे प्रमाण ३० टक्के आहे. नुकताच प्रसारित झालेला पीबीएनएस १५४ (परभणी सुवर्णा) वाण कोरडवाहु आणि बागायती लागवडीसाठी उपयुक्त असुन यात तेलाचे प्रमाण अधिक (३०.९० टक्के) आहे. नुकतेच पीबीएनएस १५४ (परभणी सुवर्णा) व पीबीएनएस १८४ या वाणांना राष्ट्रीय पातळीवर देशाच्या झोन १ व झोन २ राज्यात लागवडी करिता मान्यता मिळाली आहे.

सुर्यफुलातील संकरित वाण एलएसएफएच–१७१ हा केवडा रोगास प्रतिकारक्षम, ९० ते ९५ दिवस कालावधी असलेला वाणात तेलाचे प्रमाण ३४–३५ टक्के आहे तर याची उत्पादन क्षमता कोरडवाहु मध्ये हेक्टारी १८–२० क्विंटल तर बागायती मध्ये २१–२३ क्विंटल आहे. जवस हे पिक सुध्दा मराठवाडयात एक पर्यायी पिक म्हणुन लागवड करता येऊ शकते, या पिकाचा विद्यापीठ विकसित एलएसएल–९३ (लातुर–९३) हा केवळ ९० दिवस कालवधीत तयार होणारा अधिक उत्पा दन देणारा वाण कोरडवाहु लागवडीस शिफारस करण्यात आली आहे. हरभरात घाटेअळीस कमी बळी पडणारा आकाश (बीडीएनजी–७९७) असो की, मका शक्तीस (पीएमएच–१९) व बाजरीत गोसावी रोगास प्रतिबंधक एबीपीसी–४–३ हे वाण विद्यापीठाची ओळख आहे. भाजीपाला पिकात अधिक उत्पादन देणारी परभणी क्रांती भेंडीने राज्याच्या किंबहुना देशाच्याही सीमा ओलांडल्या असुन मिरचीचे परभणी मिरची हा वाण मराठवाडा विभागामध्ये खरीप हंगामासाठी उपयुक्त ठरला आहे. फळपीकात लिंबुमधील उपयुक्त येणारे प्रमालिनी व विक्रम वाण शेतकऱ्यांत लोकप्रिय ठरले असुन गोंडचिंच म्हणुन अजिंठा हे वाण प्रक्रियायुक्त पदार्थ तयार करण्यासाठी उपयुक्त आहे. विद्यापीठाने सिताफळात धारूर–६ व कवठात एलोरा हे वाण विकसित केले आहेत. विद्यापीठ विकसित विविध पीकांचे सरळ वाणाचे बियाणे शेतकरी स्वत:चे बियाणे स्वत: तयार करून पुर्नवापर करू शकतात. विद्यापीठ विकसीत ६८ वाणाची नोंदणी राष्ट्रीय पीक वाण संरक्षण प्राधिकरणाकडे केलेली आहे. पशुविज्ञान शाखेत गायीची संकरीत जात होलदेव विकसीत केली आहे.

विद्यापीठ विकसित बीबीएफ यंत्र : संशोधनाच्या आधारे विकसित करण्यात आलेली कृषी औजारे व यंत्राचा विचार करता, विद्यापीठ विकसित पाच फणी रूंद सरी वरंबा (बीबीएफ) बी खत पेरणीसह फवारणी व रासणी यंत्राचा उल्लेख करावा लागेल. हवामान बदलामुळे पावसाचे आगमन, वितरण तसेच निर्गमन यामध्ये बराचसा बदल आढळुन येत असुन याचा परिणाम सोयाबीन उत्पादनावर दिसुन येत आहे. पडणाऱ्या पावसाचे जास्तीत जास्त मुलस्थानी जलसंधारण करून त्याचा पावसाच्या खंड काळात उपयोग करणे जसे आवश्यक आहे तसेच अतिरिक्त पाण्याचा निचरा करण्यासाठी उपाययोजना करणेही आवश्यक आहे. याकरिता परभणी कृषी विद्यापीठ विकसित पाच फणी रूंद सरी वरंबा (बीबीएफ) बी खत पेरणीसह फवारणी व रासणी यंत्र सोयाबीन उत्पादकांना निश्चितच वरदान ठरणार आहे. पिक उत्पादन वाढीकरिता विद्यापीठ विकसित जैविक बायोमिक्स आणि जैविक खते अत्यंत उपयुक्त असुन बायोमिक्स खरेदी करिता शेतकरी बांधवांची विद्यापीठात मोठी गर्दी होते, यावरून विद्यापीठ विकसित तंत्रज्ञानावरील शेतकरी बांधवाचा असलेला विश्वास सिध्दं होतो.

बाह्य निधी सहाय्यित संशोधन प्रकल्प (External Funded Research Project) : गेल्या तीन वर्षांमध्ये विद्यापीठाने बाह्य निधीवर आधारित (External Funded Project) अनेक नवीन संशोधन प्रकल्प हाती घेतले आहेत. यामध्ये विज्ञान व तंत्रज्ञान विभाग (DST) अंतर्गत २ प्रकल्प, राष्ट्रीय कृषी विज्ञान निधी (NSF) अंतर्गत १ प्रकल्प, मुख्यमंत्री निधी अंतर्गत ८ प्रकल्प, राष्ट्रीय कृषी विकास योजना (RKVY) अंतर्गत ५ प्रकल्प, राज्य विज्ञान व तंत्रज्ञान मंडळ (RGSTC) अंतर्गत १२ प्रकल्प, तसेच IFFCO राष्ट्रीय नेटवर्क प्रकल्प अंतर्गत १ प्रकल्प यांचा समावेश आहे. तसेच जीआयझेड – GIZ (जर्मनी) आणि पर्ड्यू युनिव्हर्सिटी (अमेरिका) या दोन आंतरराष्ट्रीय संस्थेच्या माध्यमातुन संशोधन प्रकल्पाचे कार्य प्रगतीपथावर आहे. या सर्व संस्थांकडून विद्यापीठास संशोधनासाठी भरीव आर्थिक अनुदान प्राप्त झाले आहे.

अत्याधुनिक प्रयोगशाळांची स्थापना: २०२४–२५ या वर्षात विद्यापीठाने मुख्यमंत्री निधीतून संशोधन व शिक्षण पायाभूत सुविधा बळकट करण्यासाठी अत्याधुनिक प्रयोगशाळांची स्थापना केली आहे. बीटी कापूस लागवड करणाऱ्या शेतकऱ्यांना भेडसावणाऱ्या समस्यांवर उपाय शोधण्यासाठी बीटी रेफरल प्रयोगशाळा कापूस संशोधन केंद्र, नांदेड येथे स्थापन करण्यात आली आहे. जैवतंत्रज्ञान संशोधन व डीएनए फिंगरप्रिंटिंग मजबूत करण्यासाठी लातूर येथे आधुनिक जैवतंत्रज्ञान प्रयोगशाळा स्थापन करण्यात आली आहे. छत्रपती संभाजीनगर येथे बायोपेस्टिसाइड आणि बायोफर्टिलायझर संशोधन व उत्पादन प्रयोगशाळा स्थापन करून जैव कीटकनाशके व जैव खते यांच्या व्यावसायिक उत्पादनासाठी सुविधा निर्माण करण्यात आली आहे. परभणी येथे प्रगत मृदा परीक्षण प्रयोगशाळा स्थापन करण्यात आली असून तिचा मुख्य उद्देश मृदा परीक्षणातील स्वयंचलन (Automation) व निर्णय सहाय्य प्रणाली (Decision Support System) विकसित करणे हा आहे. तसेच, परभणी येथेच शेतकऱ्यांना पीक रोग निदान व सल्ला देण्यासाठी प्लांट हेल्थ क्लिनिक प्रयोगशाळा सुरू करण्यात आली आहे. आंबेजोगाई येथे सिताफळ संशोधन व प्रक्रिया प्रयोगशाळा स्थापन करण्यात आली असून ती संशोधन, प्रक्रिया, साठवण व मूल्यवर्धनासाठी कार्यरत आहे. कृषी हवामानशास्त्र विभाग, परभणी येथे पिके व वाणांमध्ये सूक्ष्म हवामान अभ्यासासाठी एक प्रयोगशाळा स्थापन करण्यात आली आहे, जी वाढत्या कार्बन उत्सर्जन आणि तापमानाच्या पार्श्वभूमीवर हवामान बदलाच्या संदर्भात वाणांची चाचणी करण्यासाठी उपयुक्त ठरेल. या सर्व उपक्रमांमुळे मराठवाडा क्षेत्रात कृषी संशोधन व नवोन्मेषाला बळ मिळत आहे. त्याचबरोबर, लातूर येथे राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेअंतर्गत 'शाश्वत कृषी विकासासाठी मॉडेल जीनोम क्लब' सुरू करण्यात आला असून, स्थानिक जातींच्या संवर्धनाबाबत शेतकऱ्यांमध्ये जनजागृती निर्माण करण्याचा त्याचा उद्देश आहे. याशिवाय, राष्ट्रीय कृषी विज्ञान निधी (NSF) प्रकल्पांतर्गत लिग्नोसेल्युलोजिक कचरा व्यवस्थापन व क्लोर्पायरीफॉस (DT50) दूषित क्षेत्रांचे जैवदूषणमुक्ती करणासाठी कृषी मृदातील सूक्ष्मजैविकांचे संशोधन या विषयावर आधारित प्रकल्प सुरू करण्यात आलेला आहे. महाराष्ट्र शासनाने सन २०२५–२६ मध्ये उपग्रह प्रतिमा वापरून पिकांच्या परिस्थितीचे मुल्याकन करण्यासाठी सामान्यकृत फरक वनस्पती निर्देशांकाचा वापर करण्याकरिता अद्ययावत प्रणाली उभारण्याकरिता प्रकल्प मंजुर करण्यात आला आहे.

ॲग्री–फोटोव्होल्टाइक (सीळझत) नाविण्य पुर्ण संशोधन : भविष्यातील गरज लक्षात घेता विद्यापीठाने जर्मन संस्था जीआयझेड (GIZ) यांच्या सहकार्याने ॲग्री–फोटोव्होल्टाइक (AgriPV) या नवीन क्षेत्रात मानवत येथे पाच एकर क्षेत्रावर संशोधन कार्य सुरू केले आहे. ॲग्री–फोटोव्होल्टाइक (AgriPV) अंतर्गत हरित ऊर्जा स्रोताचा वापर, शाश्वत जमीन वापर, आणि जैवविविधतेचे संरक्षण या उद्दीष्टांचा समावेश आहे, या तंत्रज्ञानामुळे निसर्ग संवर्धन व परिसंस्थेचे रक्षण यास चालना मिळते. ॲग्रो–फोटोव्होल्टेइक तंत्रज्ञानामुळे शेतीची जमीन दोन्ही उद्दिष्टांसाठी – अन्न उत्पादन आणि स्वच्छ ऊर्जा निर्मितीसाठी वापरता येते, ज्यामुळे ऊर्जेची बचत, शाश्वत शेती आणि शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढीस मदत होते.

कृषी क्षेत्रात डिजिटल तंत्रज्ञान व कृत्रिम बुध्दीमत्ताचा वापरास प्राधान्य : डिजिटल शेती संशोधनास प्रोत्साहनाकरिता विद्यापीठात जागतिक बँक व भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली पुरस्कृत राष्ट्रीय उच्च शिक्षण प्रकल्पांच्या माध्यामातुन जगातील नामांकित शैक्षणिक संस्थाशी माहितीची देवाण घेवाण होत आहे, यामुळे डिजिटल शेतीचे वारे मराठवाडयात वाहु लागतील असा विश्वास आहे. येणाऱ्या काळात ड्रोन तंत्रज्ञानाचा शेतीत फवारणी करिता आणि किड व रोगांचे निरीक्षण आदी करिता वापर वाढणार असुन याकरिता विद्यापीठ प्रयत्न शील आहे. नुकतेच भारत सरकारच्या विज्ञान व तंत्रज्ञान विभागाने विद्यापीठात डिजिटल तंत्रज्ञानावर आधारीत सेंटर ऑफ एक्सलेन्स प्रकल्पात मंजुर केला आहे. येणाऱ्या काळात ड्रोन तंत्रज्ञानाचा शेतीत फवारणी करिता आणि किड व रोगांचे निरीक्षण आदी करिता वापर वाढणार आहे. शेतीत ड्रोन तंत्रज्ञानाच्या वापराबाबत मार्गदर्शक तत्वे निश्चित करण्याकरिता राष्ट्रीय पातळीवर पाच समित्या गठीत करण्यात आल्या होत्या, यापैकी चार समितीचे राष्ट्रीय अध्यक्षपद भुषविण्याची संधी डॉ. इन्द्र मणि यांना प्राप्त झाली. या समित्यांनी विविध पिकांत किटकनाशके, अन्न द्रव्य व खते देण्याकरिता ड्रोनचा वापराबाबत मार्गदर्शक तत्वे निश्चित केले आहेत. ड्रोन तंत्रज्ञानाचा उपयोग शेतकरी बांधवांना व्हावा याकरिता विद्यापीठाच्या वतीने विविध गावात ड्रोन फवारणीचे प्रात्यक्षिके दाखविण्यात आली. सेरेब्रोस्पार्क इन्नोव्हेकशन कंपनीच्या सहकार्याने सहा महिन्याचा ॲग्रीड्रोन व्यावसायिक अभ्यासक्रम सुरू करण्यात आला असुन आजपर्यंत २६ युवकांना प्रशिक्षीत करण्यात आले आहे. ड्रोन पायलट प्रशिक्षणासाठी रिमोट पायलट प्रशिक्षण संस्था (RPTO) स्थापित करण्यायकरिता दक्ष कंपनी बरोबर सामंजस्य करार करण्यात आला आहे.

आज प्रत्येक क्षेत्रात कृत्रिम बुध्दीमत्ताचा वापर वाढत आहे, महाराष्ट्र शासनाने कृषी – कृत्रिम बुद्धिमत्ता धोरणाला महाकृषी–एआय २०२५–२९ मंजूरी दिली आहे. कृत्रिम बुद्धिमत्ता, जनरेटिव्ह एआय, ड्रोन, संगणक दृष्टी, रोबोटिक्स आणि भविष्यसूचक विश्लेषणाच्या वापराद्वारे कृषी क्षेत्रात महत्त्वपूर्ण परिवर्तन घडवून आणण्याचे उद्दिष्ट आहे. हे धोरणानुसार विद्यापीठ कार्य करित आहे. महाराष्ट्र शासनाचा महाविस्तावर एआय ॲप सुरू करण्यात आला असुन संपुर्ण राज्यातील शेतकरी बांधवाने सर्व तंत्रज्ञानाची माहिती एकाच ॲप वर उपलब्ध करून दिली आहे. यात चारही कृषि विद्यापीठाचा मोठा सहभाग आहे. तसेच 'डिजिटल आणि शाश्वत शेतीमध्ये नवोपक्रमासाठी एआय–सक्षम केंद्र (I-enabled Centre for Innovation in Digital and Sustainable Agriculture, CIDSA) व Artificial Intelligence and griTech Innovation Centre (IIC) ची स्थापन करण्याचे कार्य प्रगतीपथावर आहे. याचा मोठा लाभ मराठवाडा विभागातील शेती व शेतकरी यांना होणार आहे.

राष्ट्रीय – आंतरराष्ट्रीय सामंजस्य करार : विद्यापीठ शिक्षण संस्था, उद्योग, शासन संस्था, शेतकरी संघटना व इतर भागधारकांशी सहकार्य करून शेतकऱ्यांचे कल्याण व कृषी क्षेत्राचा सर्वांगीण विकास घडवून आणण्यासाठी कार्यरत आहे. विद्यापीठाने शैक्षणिक – उद्योगीक – शासकीय संस्थात्मक समन्वय (Academia-Industry-Government -AIG) मजबूत करण्याच्या दृष्टीने विविध राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय प्रतिष्ठित संस्था यात राष्ट्रीय संस्था (३५), उद्योग क्षेत्रातील कंपन्या (१५), शेतकरी उत्पादक कंपन्या (२६२), स्टार्टअप्स (३) आणि स्वयंसेवी संस्था व फाउंडेशन (२) यांच्याशी सामंजस्य करार (MoUs) केले आहेत. यात वेस्टर्न सिडनी विद्यापीठ, ऑस्ट्रेलिया (Western Sydney University, Australia), वॉशिंग्टन स्टेट विद्यापीठ, अमेरिका (Washington State University, US), बेलारूस स्टेट युनिव्हर्सिटी ऑफ इन्फॉर्मेटिक्स, बेलारूस (Belarus State University of Informatics, Belarus), युनिव्हर्सिटी ऑफ फ्लोरिडा, अमेरिका (University of Florida, US), कान्सास स्टेट युनिव्हर्सिटी, अमेरिका (Kansas State University, US), पर्ड्यू युनिव्हर्सिटी, अमेरिका (Purdue University, US), युनिव्हर्सिटॅट पॉलिटेक्निका डीव्हालेन्सिया, स्पेन (Universitat Polit²cnica de Val²ncia, Spain), जीआयझेड, जर्मनी (GIZ, Germany), इक्रिसॅट, हैदराबाद (भारत) (ICRIST, Hyderabad, India) आदींचा समावेश आहे. हे सहकार्य शिक्षण, संशोधन, विस्तार व नाविन्यपूर्ण उपक्रमांच्या माध्यमातून कृषी क्षेत्रात ठोस प्रगती घडवून आणण्यास मदत करत आहे.

राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पारितोषिके व सन्मान : गेल्या तीन वर्षात विद्यापीठाच्या बाजरी, कडधान्य, करडई, सुर्यफूल व कोरडवाहू शेती या अखिल भारतीय समन्वयित संशोधन प्रकल्पांना भारतीय कृषी संशोधन परिषदे तर्फे 'सर्वोत्तम संशोधन केंद्र' म्हणून गौरविण्यात आले आहे. विद्यापीठाच्या सेंद्रिय संशोधन व प्रशिक्षण केंद्राला 'जैविक इंडिया पुरस्कार' प्रदान करण्यात आला आहे. नांदेड येथील कपाशी संशोधन केंद्रास कापुस संशोधन व विकास संस्था 'सर्वोत्तम सार्वजनिक–खाजगी भागीदारी पुरस्कार' देण्यात आला आहे. विद्यापीठाला 'आंतरराष्ट्रीय ग्रीन युनिव्हर्सिटी पुरस्कार' न्यूयॉर्क येथे प्रदान करण्यात आला आहे. ISO 14001:2015 (पर्यावरण व्यवस्थापन प्रणाली), ISO 21001:2018 (शैक्षणिक संस्थांसाठी व्यवस्थापन प्रणाली) आणि ISO 50001:2018 (ऊर्जा व्यवस्थापन प्रणाली) या आंतरराष्ट्रीय प्रमाणपत्रांनी विद्यापीठास प्रमाणित करण्यात आले आहे. विद्यापीठाच्या ग्रंथालयाला "J-GateCeRA डिस्कवरी प्लॅटफॉर्म– २०२२ आणि २०२३ चा सर्वोत्तम वापर पुरस्कार प्राप्त केला आहे.

शेतकरी व युवकांच्या कौशल्य विकासावर विशेष भर : मराठवाडयात कृषि यांत्रिकीकरण वाढीकरिता संशोधन व कौशल्य विकास हे उद्दीष्ट ठेवुन देशातील नामांकित विविध कंपन्याबरोबर सामंजस्य करार करण्यात आले आहेत. कृषि यांत्रिकीकरणातील न्यु हॉलंड व टाफे या जगातील अग्रगण्य कंपनीशी करार करण्याबत आला असुन सदर संस्था नी ५.५० कोटी कॉर्पोरेट सामाजिक उत्तरदायित्व (Corporate Social Responsibility - CSR) निधीच्या माध्यमातुन १६०० शेतकरी बांधव, युवक, ट्रॅक्टर चालक यांना अद्यायवत कृषि यंत्र व औजारे याबाबत प्रशिक्षित करण्यात आले.

संशोधनाच्या आधारे कृषि तंत्रज्ञानाच्या विकास आणि प्रसाराकरिता सहकार्य, नवअन्वेषण आणि व्याापारीकरण (Collaboration, Innovation Commercialization) याबाबींवर भर दयावा लागेल. विद्यापीठात अन्नतंत्रज्ञान महाविद्यालयात गुळ प्रक्रिया, ऊसापासुन मुल्यवर्धीत पदार्थ निर्मितीवर आधारित सामाईक उष्मायिन केंद्राची (Common Incubation Centre) उभारणी करण्यात आली आहे, याचा लाभ शेतकरी बांधवाना होत आहे.

नाविण्यपुर्ण कृषी विस्तार उपक्रम : शेतकरी हा एक मोठा कृषि संशोधक आहे, कृषि विद्यापीठाच्या संशोधनात प्रयोगशील, अनुभवी आणि अभ्यासु शेतकरी बांधवाचा सहभाग घेण्यात येत आहे. गेल्यां तीन वर्षात विद्यापीठाने वेळोवेळी राज्यातील कृषि विस्तार , कृषि संशोधक, आणि प्रगतशील शेतकरी यांच्या करिता कार्यशाळा आयोजित करण्यात आल्या, या कार्यशाळेत पिक हंगामातील समस्यावरील उपायांची चर्चा करून सदर शिफारसी शेतकरी बांधवापर्यंत त्वरित पोहविण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. विशेषत: विद्यापीठाच्यावतीने दर मंगळवारी व शुक्रवारी ऑनलाईन कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले, यास शेतकरी बांधवांचा मोठा प्रतिसाद मिळाला. खरीप व रब्बी हंगामातील परिस्थितीनुसार वेळोवेळी कार्यशाळा घेण्यात आल्या, यात मराठवाडयातील कृषि विभागातील अधिकारी, विस्तार कार्यकर्ते, शासन व शेतकरी सहभागी झाले. परिस्थितीनुसार शेतीत करावयाच्या उपाययोजना शेतकरी बांधवापर्यंत पोहविण्यागकरिता प्रयत्न करण्यात येत आहे. सप्टेबर २०२२ पासुन 'माझा एक दिवस माझ्या बळिराजासोबत' विशेष विस्तार उपक्रमांतर्गत मराठवाडयातील ५०० पेक्षा जास्त गावात राबविण्यात आला. यात विद्यापीठ शास्त्रज्ञांच्या पथकांनी शेतकरी बांधवाच्या प्रत्यक्ष बांधावर जाऊन शेती विषयक समस्या समजुन घेतल्या, त्यांना मार्गदर्शन केले. हा उपक्रम विद्यापीठाच्या वतीने दर महिन्याच्या दुसऱ्या बुधवारी नियमितपणे राबविण्यात येत आहे. यामुळे शेतकरी बांधवाशी विद्यापीठाची नाळ अधिक मजबुत होण्यास मदत होत आहे.

केंद्रीय कृषि आणि शेतकरी कल्याण मंत्रालयाच्या सुचनेनुसार मराठवाडा विभागातील आठ हि जिल्हा २९ मे ते १२ जून २०२५ दरम्यान 'विकसित कृषी संकल्प अभियान' १२ कृषि विज्ञान केंद्राच्या माध्यमातुन १०८० गावांमध्ये राबविण्यात आला आहे. यात शास्त्रज्ञांची चमू थेट गावागावात जाऊन सुमारे २ लाख पेक्षा जास्त शेतकऱ्यांशी संवाद साधुन मार्गदर्शन केले. या उपक्रमाचे उदघाटन राज्याचे विद्यापीठात दिनांक २९ मे २०२५ रोजी माननीय मुख्यमंत्री श्री देवेंद्रजी फडणवीस यांच्या शुभहस्ते करण्याात आले, यावेळी माननीय कृषी मंत्री मा.ना.ॲड माणिकरावजी कोकाटे, कृषी राज्यमंत्री मा.ना. ॲड. आशिष जयस्वाल, परभणी जिल्हाच्या पालकमंत्री तथा राज्यमंत्री मा. ना. श्रीमती मेघनाताई साकोरे बार्डीकर यांच्या प्रमुख उपस्थित झाले.

राष्ट्रीय – आंतरराष्ट्रीय उपक्रमांचे यशस्वी आयोजन : गेल्या दोन वर्षात राष्ट्रीय – आतंराराष्ट्रीय पातळीवरील अनेक उपक्रम विद्यापीठात यशस्वीरित्या राबविण्यात आले. यात विद्यापीठ आणि परभणी आत्मा, कृषि विभाग (महाराष्ट्र शासन) यांच्या संयुक्त विद्यमाने कृषी तथा शेतकरी कल्याण मंत्रालय (भारत सरकार), नवी दिल्ली पुरस्कृत पश्चिम विभागीय कृषि मेळावा आणि कृषि प्रदर्शनीचे भव्य आयोजन करण्यात आले. यात देशातील सात राज्यातील कृषि तंत्रज्ञान पाहण्याची संधी शेतकरी बांधवाना मिळाली. छत्रपती संभाजी नगर येथे बारावी राष्ट्रीय बियाणे परिषदेचे विद्यापीठाने यशस्वी आयोजन केले, यात देशातील बियाणे पैदासकार, तज्ञ, शेतकरी व धोरणकर्ते यांनी सहभाग नोंदविला. तसेच कृषि संशोधनाची दिशा ठरविण्याकरिता केंद्र शासनाच्या विज्ञान व तंत्रज्ञान विभागाचा कार्यशाळा घेण्यात आली, यातही देश पातळीवरील तज्ञांनी सहभाग नोदंविला. कृषि अभियांत्रिकीवर आधारित आंतरराष्ट्रीय परिसंवाद आणि भारतीय कृषी अभियांत्रिकी संस्थेच्या ५८ व्या सम्मेलनाचे यशस्वी आयोजन करण्यात आले, यात देश–विदेशातील ६०० पेक्षा जास्त शास्त्रज्ञांनी सहभाग नोंदविला, विशेषत: देशातील नामांकित कृषि उद्योग क्षेत्रातील उच्चपदस्थ अधिकाऱ्यांनी सहभाग घेतला. नुकतेच देशातील कृषि विद्यापीठांच्या कुलगुरूची परिषदेचे विद्यापीठात आयोजन करण्यात आले होते. तसेच २०२४ मध्ये पश्चिम विभागीय शेतकरी मेळावा व कृषि प्रदर्शनीचे यशस्वी आयोजन करण्यात आले, यात सात राज्यातील शेतकरी व कृषि उद्योजक सहभागी झाले होते.

नैसर्गिक शेती संशोधन व प्रसारावर भर : शेतीत रासायनिक खते, किटकनाशके इत्यादी रासायनिक घटकांच्या अतिरेकी वापरामुळे होणारे मातीचे ऱ्हास, अन्नातील विषारी घटकांचे वाढते प्रमाण आणि रासायनिक निविष्ठांची वाढती किंमत, तसेच हवामान बदलामुळे शेतीत उत्पादनातील अनिश्चितात पाहता नैसर्गिक शेती हा पर्याय येत आहे. नैसर्गिक शेती हा मार्ग पर्यावरण पुरक व मानवी आरोग्याकरिता उपयुक्त ठरू शकतो. यात ही अनेक समस्या आहेत, त्याकरिता संशोधनाच्या आधारे उपाय शोधण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. महाराष्ट्र शासनाने २५ लाख हेक्टर क्षेत्र नैसर्गिक शेतीखाली आणण्याची योजना जाहीर केले असुन गुजरातच्या यशस्वी मॉडेलपासून प्रेरणा घेऊन महाराष्ट्राला नैसर्गिक शेतीचे केंद्र म्हणून विकसित करण्याचे उद्दिष्ट आहे. विद्यापीठामार्फत सन २०२५ मध्ये मराठवाडा विभागातील ७६५ महिला शेतकऱ्यांना नैसर्गिक शेतीविषयक पाच दिवसीय विशेष प्रशिक्षण देण्यात आले असुन ऑनलाईन कार्यक्रमाच्या माध्यमातुन दर आठवडयात मार्गदर्शन करण्यात येते. 'वनामकृवि एक एकर नैसर्गिक शेती मॉडेल फार्म' विद्यापीठाच्या १४ संशोधन केंद्र व १२ कृषि विज्ञान केंद्रात विकसित करण्यात आले असुन ७८ शेतकरी बांधवाच्या शेतात देखिल प्रत्यक्ष विद्यापीठ शास्त्रज्ञांच्या मार्गदर्शनाखाली सदर मॉडेल विकसित केले जात आहे, एकुण १०४ एकर 'वनामकृवि एक एकर नैसर्गिक शेती मॉडेल फार्म' विकसित करण्याचे काम प्रगतीपथावर आहे.

२०२६ हे आंतरराष्ट्रीय महिला शेतकरी वर्ष : शेती, अन्नसुरक्षा, पोषण व ग्रामीण अर्थव्यवस्थेत महिला शेतकऱ्यांचे योगदान अत्यंत मोलाचे आहे. त्यांच्या शेती क्षेत्रातील श्रमांची दखल घेऊन संयुक्त राष्ट्र संघटनेने २०२६ हे आंतरराष्ट्रीय महिला शेतकरी वर्ष म्हणून जाहीर केले आहे. महिला शेतकऱ्याच्या हक्कांना मान्यता देणे तसेच शिक्षण, तंत्रज्ञान, वित्तपुरवठा व निर्णयप्रक्रियेत सहभाग वाढविणे हा या उपक्रमाचा मुख्य उद्देश आहे. येणाऱ्या वर्षात महिला शेतकरी सक्षमीकरणाकरिता विविध प्रशिक्षण व कार्यक्रम राबविणार आहे. महिला शेतकरी भगिनींचे शेतीतील काबाडकष्ट कमी करणारे तंत्रज्ञान विद्यापीठाने विकसित केले असून त्याचा प्रभावी प्रसार करण्यात येणार आहे.

भविष्यातील दिशा : अल्पभुधारकांसाठी एकात्मिक शेती पध्दतीचे मॉडेल विकसित करणे, पर्यावरण पुरक नैसर्गिक शेती, जल संधारण व संरक्षीत ओलीतासाठी वापर, हवामान बदलाच्या पाश्वर्भुमीवर पीकांची उत्पातदन स्थिरता राखण्यासाठी तंत्रज्ञान विकसित करणे, भरडधान्य व आधारीत पीक पध्दतीत एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन, शेतीतील यांत्रिकीकरणाच्या दृष्टीने विविध पीकांत लागवडपासुन ते काढणी पर्यंत यांत्रिकीकरण व काढणी पश्चात तंत्रज्ञानाचा व अवजारांचा विकास करणे, मुल्येवर्धीत प्रक्रिया उद्योगांचा विकास करणे, कमी किंमतीत कृषी अवजारे उत्पादीत करणे आदीं क्षेत्रात संशोधनास विद्यापीठाचे प्राधान्य राहणार आहे. कृषी क्षेत्रात कृत्रिम बुद्धिमत्ता, ड्रोन तंत्रज्ञान, रोबोटिक्स, जीपीएस, जीआयएस, ब्लॉकचेन तंत्रज्ञान आदी अत्याधुनिक तंत्रज्ञानांचा वापर करून शाश्वत, अचूक व परिणामकारक शेती पद्धती विकसित भर दयावा लागेल. या तंत्रज्ञानामुळे पीक उत्पादन वाढवणे, संसाधनांचा कार्यक्षम वापर करणे आणि शेतकऱ्यांना वेळेवर कृषी सल्ला व माहिती देणे शक्य होत आहे. शेतकरी बांधवांनी गट शेती व शेतकरी उत्पादक कंपन्या स्थापन करून एकत्रित येणे आवश्यक आहे.

हवामानातील बदल, नैसर्गिक साधनसामुग्रीचा होणारा –हास, अपेक्षीत सुरक्षीत अन्न उत्पाद्न, नवनवीन किडी–रोगांचा उपद्रव, शेतकऱ्याची आर्थिक परिस्थिती यांचा विचार करून लघु व दीर्घ कालावधीच्या संशोधन कार्याची आखणी करण्यात आली आहे. रासायनिक किटकनाशके व रासायनिक खतांचा अति वापरामुळे माती व पर्यावरणावर होणारा परिणाम आणि वाढता लागवडीवरील खर्च पाहता नैसर्गिक शेतीला येणाऱ्या काळात भर दयावा लागेल. पीक लागवडी सोबतच रेशीम उद्योग, शेळीपालन, पशुपालन, दुग्धव्यवसाय, कृषि आधारित प्रक्रिया उद्योग याचा अवलंब वाढीकरिता प्रयत्न करणे गरजेचे आहे. गेली पाच दशके वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठाने भरीव असे योगदान दिले असून शाश्वत कृषि विकास साधणे हे उद्दीष्ट डोळयासमोर येणाऱ्या आव्हाणास सामोरे जाण्यासाठी विद्यापीठ कटिबध्द आहे. देशाची सुरक्षा ही अन्नसुरक्षेवरच अवलंबुन आहे. शेती आणि शेतकरी विकासाकरिता शेतकरी – शासन – कृषि विद्यापीठ – कृषि निगडीत विविध कंपन्या, कृषि संस्था या सर्वांनी एकत्रित कार्य करण्याची गरज आहे. विद्यापीठ 'शेतकरी केंद्रित विस्तार, नवोन्मेष केंद्रीत संशोधन, विद्यार्थी केंद्रित शिक्षण आणि कर्मचारी केंद्रित प्रशासन' या तत्वावर कार्य करित आहे. आत्मनिर्भर आणि विकसित भारताचा खरा पाया शाश्वत शेती व समृद्ध शेतकरी यातच आहे.

पुनश्चा – 'शेतकरी देवो भव:'

प्रा.(डॉ.) इन्द्र मणि

कुलगुरू, वनामकृवि, परभणी

वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी

• कृषि माहिती वाहिनी : (०२४५२) २२९०००, मो. ८३२९४३२०९७, ई-मेल : deevnmkv@gmail.com, deemau@rediffmail.com • फोन : (०२४५२) २२८६०१
• विद्यापीठ संकेत स्थळ : www.vnmkv.ac.in विद्यापीठाच्या बातम्यांसाठी पहा www.promkvparbhani.blogspot.com /vnmkv /vnmkv /user/vnmkv

१ जानेवारी — पौष/माघ शके १९४७ — २०२६

वार					
र रविवार		पौष कृ. १ भगवान बाबा पुण्यतिथी -भगवानगड (पाथर्डी) **४**	पौष कृ. ८ **११**	पौष अमावास्या मौनी अमावास्या (जैन) अमावास्या समाप्ती उ.रात्रौ ०१.२१ **१८**	माघ शु. ७ शुभ दिवस रथसप्तमी **२५**
सो सोमवार		पौष कृ. २ शुभ दिवस (रात्रौ ८.५४ प.) **५**	पौष कृ. ९ शुभ दिवस स्वामी विवेकानंद जयंती राष्ट्रीय युवा दिन राजमाता जिजाऊसाहेब भोसले जयंती (तारखेप्रमाणे) **१२**	माघ शु. १ शुभ दिवस माघ मासरंभ **१९**	माघ शु. ८ प्रजासत्ताक दिन दुर्गाष्टमी **२६**
मं मंगळवार		पौष कृ. ३/४ अंगारक संकष्ट चतुर्थी चंद्रोदय ०८.५३ **६**	पौष कृ. १० भोगी धनुर्मास समाप्ती **१३**	माघ शु. २ शुभ दिवस चंद्रदर्शन (रात्रौ ०८.०० प.) **२०**	माघ शु. ९ शुभ दिवस (स.११.०८ प.) **२७**
बु बुधवार	नूतन वर्षाभिनंदन	पौष कृ. ५ शुभ दिवस **७**	पौष कृ. ११ षट्तिला एकादशी मकरसंक्रांती संक्रमण पुण्यकाल दु.३.०६ ते साय. ५.५० **१४**	माघ शु. ३ शुभ दिवस भारतीय माघ मासारंभ (सायं.६.५८ नं.) मुस्लिम शाबान मासारंभ **२१**	माघ शु. १० शुभ दिवस लाला लजपतराय जयंती (स.९.२६ नं.) **२८**
गु गुरूवार	पौष शु. १३ शुभ दिवस प्रदोष ख्रिस्ताब्द २०२६ प्रारंभ **१**	पौष कृ. ६ **८**	पौष कृ. १२ **१५**	माघ शु. ४ शुभ दिवस विनायक चतुर्थी (दु.२.४० प.) श्रीगणेश जयंती **२२**	माघ शु. ११ शुभ दिवस जया एकादशी (दु. १.५५ नं.) भीष्मद्वादशी **२९**
शु शुक्रवार	पौष शु. १४ शुभ दिवस (सायं. ६.५४ प.) पौर्णिमा प्रारंभ सायं. ०६.५४ **२**	पौष कृ. ६ **९**	पौष कृ. १३ धर्मवीर छत्रपती संभाजी महाराज राज्याभिषेक दिन **१६**	माघ शु. ५ शुभ दिवस वसंत पंचमी जगद्गुरू तुकाराम महाराज जयंती नेताजी सुभाष जयंती हिंदुहृदयसम्राट बाळासाहेब ठाकरे जयंती **२३**	माघ शु. १२ प्रदोष शुभ दिवस महात्मा गांधी पुण्यतिथी (सायं. ४.५८ नं.) हुतात्मा दिन **३०**
श शनिवार	पौष पार्णिमा शुभ दिवस महिला मुक्तिदिन राजमाता जिजाऊसाहेब भोसले जयंती (तिथीप्रमाणे) सावित्रीबाई फुले जयंती पौर्णिमा समाप्ती दुपारी ०३.३३ **३**	पौष कृ. ७ शुभ दिवस कालाष्टमी **१०**	पौष कृ. १४ शब्बे मिराज अमावास्या प्रारंभ उ.रात्रौ ००.०३ **१७**	माघ शु. ६ शुभ दिवस **२४**	माघ शु. १३/१४ श्री विश्वकर्मा जयंती **३१**

.... १
.... २
.... ३
.... ४
.... ५
.... ६
.... ७
.... ८
.... ९
.... १०
.... ११
.... १२
.... १३
.... १४
.... १५
.... १६
.... १७
.... १८
.... १९
.... २०
.... २१
.... २२
.... २३
.... २४
.... २५
.... २६
.... २७
.... २८
.... २९
.... ३०
.... ३१

या महिन्यातील करावयाची कामे

- बागायती ज्वारी, करडई, हरभरा, सुर्यफुल या पिकांना फुलोरा व दाणे भरतेवळी पाणी द्यावे
- गहु पिकास शिफारशीनुसार खते देऊन पाणी द्यावे. तांबेरा रोगाचा आणि उंदराचा बंदोबस्त करावा.
- करडईवरील मावा व हरभऱ्यावरील घाटे अळीचे वेळीच नियंत्रण करावे.
- सूरू ऊस लागवडीसाठी रोगमुक्त बेण्याची निवड करावी व भुईमूग, गवार, कांदा ही आंतरपिके घ्यावीत.
- सुरू ऊस लागवडीच्या वेळी शिफारशीनुसार खताच्या मात्रा द्याव्यात. (२५० : ११५ : ११५) नत्र, स्फुरद, पालाश किलो प्रती हेक्टरी.
- उन्हाळी भुईमूगाची पेरणी करावी, शिफारशीनुसार जिवाणू व रासायनिक खते द्यावीत.
- उन्हाळी भाजीपाला पिकाची लागवड करावी.
- टरबुजाच्या पिकास लागवडीनंतरच्या खताचा हप्ता शिफारशीनुसार द्यावा व लाल भुंग्या पासून पिकाचे संरक्षण करावे.
- आंबा मोहोराचे तुडतुडे, भुरी या किडी व रोगापासून संरक्षण करावे.
- उन्हाळ्यात जनावरांना हिरव्या चाऱ्यासाठी निळवा, मका, ज्वारीचे सुधारित वाणाची निवड करून दुसऱ्या पंधरवाड्यात पेरणी करावी.
- द्राक्ष पिकावर येणारी किडी व रोगाचे शिफारशीनुसार रोग प्रतिबंध औषधाचा वापर करून नियंत्रण करावे.
- खोडवा उसातील पाचट जाळु नये. कुट्टी करून सरीमध्ये व्यवस्थित लावावी.
- कापुस फरदड घेऊ नये. पऱ्हाटी काढून खोल नांगरट करावी.

कृषि महाविद्यालय, परभणी
स्थापना : सन १९५६ * दूरध्वनी : (०२४५२) २३३००७

ज्वारी : परभणी शक्ती

ज्वारी : परभणी ज्योती

ज्वारी : परभणी मोती

महत्त्वाच्या नोंदी

ग्रामीण शेतकरी महिलांसाठी व्यवसायाच्या सुवर्ण संधी

डॉ.नीता गायकवाड
विभाग प्रमुख
मो. ८६६८८४४१३३
सामुदायिक विज्ञान महाविद्यालय, वनामकृवि, परभणी

भारतातील ग्रामीण शेतकरी महिला बहुतांशी शेती कामे करतात त्या जी कामे करतात त्यातुन अर्थार्जन फारस होत नाही त्यामुळे त्यांचे आर्थिक व सामाजिक परावलंबन प्रकर्षाने जाणवते. तसेच कुठल्याही कामाचे श्रेय तिला दिले जात नाही. म्हणूनच ग्रामीण महिलांना आर्थिकदृष्ट्या सक्षम करणे महत्वाचे ठरते व त्यांना त्याची जाणीव करून देण आवश्यक आहे. उद्योग सुरू करतांना कल्पकतेची गरज आहे कारण ग्राहकांची गरज अचुक ओळखणे महत्वाचे आहे. उद्योग निवडतांना आवड हा पहिला निकष असायला हवा. आपण ज्यात रमू शकू, आनंद मिळवू शकू, नव्या कल्पना आणी, तोच उद्योग निवडावा. म्हणजे ख-या अर्थाने उद्योजक बनण्याची अर्धी लढाई तुम्ही जिंकली आहे असे होत आवडीमुळे जीव ओतून आपण काम करतो. उद्योगामधील खाचा-खोचा, ठोकताळे, बारकावे, मात्र अनुभवातून शिकावे लागतात. कोणताही व्यवसाय सुरू करतांना छोट्या प्रमाणात सुरू करावा. हळूहळू त्याची व्याप्ती वाढवावी अशी खुप कामे तसेच व्यवसाय आपल्याला पाहावयास मिळतात जी एक स्त्री आपल्या घरगुती जबाबदारींचे पालन करून देखील करताना आपणास दिसुन येते. स्वतःच्या घरात तसेच संसारात आपला स्वःताचा हातभार ती लावण्याचा प्रयत्न करत असते. आज पाहावयास गेले तर कित्येक स्त्रीया आज पुरूषांच्या बरोबरीने खांद्याला खांदा लावुन नोकरी करत आहेत तसेच स्वःताचा उद्योग व्यवसाय देखील चालवत आहेत.

कोणताही व्यवसाय असो, त्यात महत्त्वाचे म्हणजे विक्री. मग आपण एखादे उत्पादन किंवा सेवा देऊ शकतात. त्यामुळे कोणताही व्यवसाय करायचा असेल तर सर्वात आधी लोकांच्या गरजा काय आहे आणि आपण लोकांना काय उपलब्ध करू शकतो, ह्याचा अभ्यास करणे महत्वाचे आहे. याच अभ्यासातुन कोणता व्यवसाय करावा याचे उत्तर आपोआपच मिळेल. नवीन उद्योग करायचा नियोजन केले तर त्यासाठी भांडवल, मार्केटिंग स्किल, अनुभव ह्या सर्व गोष्टींची आवश्यक्ता असते. पण असे काही व्यवसाय आहेत कि जिथे ह्या गोष्टी नसल्या, तरी तुम्ही चांगला व्यवसाय करू शकता. मुख्यतः ग्रामीण भागात कमी गुंतवणुकी मध्ये तुम्ही बरेच उद्योग सुरू करू शकता. ज्यामुळे त्या आर्थिक दृष्ट्या सक्षम होऊ शकतात. यामध्ये कमी गुंतवणूक आणि कमी कौशल्याच्या आवश्यकतेसह व्यवसायांची निवड केली जाऊ शकते, ज्यामुळे महिलांना त्यांच्या घरच्या कामांबरोबर व्यावसायिक आयुष्य सुरु करण्याची संधी मिळू शकते.

ग्रामीण भागात छोटे व्यवसाय सुरू करण्याच्या काही सुवर्ण संधी खालील प्रमाणे आहेत

दूध उत्पादन व विक्री : ग्रामीण भागात दूध उत्पादन एक चांगला व्यवसाय ठरू शकतो. त्याठिकाणी गाय, बकरी, किंवा म्हशीचे पालन करून दूध विक्री करता येते. दूध उत्पादनासाठी विशेष प्रशिक्षणाची आवश्यकता नसते, परंतु योग्य काळजी घेणे आणि चांगली देखभाल करणे महत्त्वाचे आहे. दूध व्यवसाय हा एक फायदेशीर आणि कायमस्वरूपी उत्पन्न देणारा व्यवसाय आहे. भारतात दूध आणि दुग्धजन्य पदार्थांना मोठी मागणी असल्याने हा व्यवसाय लहान, मध्यम, किंवा मोठ्या प्रमाणावर यशस्वीपणे करता येतो. गायी किंवा म्हशींच्या पालनातून दूध उत्पादन करून स्थानिक बाजारपेठेत किंवा मोठ्या कंपन्यांना दूध पुरवठा करता येतो. दूध व्यवसाय सुरू करताना काही बाबी लक्षात घेतल्या पाहिजेत:- गायी/म्हशींची संख्या निश्चित करा. दूध विक्री किंवा दुग्धजन्य पदार्थ निर्मितीसाठी योजना ठरवा. योग्य जागेची निवड करा (शेतकरी भाग किंवा दूध संकलनासाठी योग्य क्षेत्र).

गायी/म्हशींची निवड गोठ्याची व्यवस्था :- जास्त दूध उत्पादन देणाऱ्या प्रजाती निवडा: गायींसाठी: जर्सी, होलस्टीन फ्रिजियन, गीर. म्हशींसाठी: मुर्रा, जाफराबादी. प्रजाती निवडताना दुधाचे प्रमाण, आरोग्य, आणि देखभाल खर्च लक्षात घ्या. स्वच्छ आणि हवादार गोठा तयार करा. प्राणी ताणमुक्त राहतील याची काळजी घ्या.पिण्यासाठी स्वच्छ पाणी आणि खाद्य पुरवठ्याची व्यवस्था करा.

दूध व्यवसायातून उत्पन्नाचे प्रकार : १. कच्चे दूध विक्री: स्थानिक बाजारपेठ किंवा दुध डेअरींना पुरवठा. २. दुग्धजन्य पदार्थ दही, तूप, पनीर, लोणी, दूध पावडर, खवा यांचे उत्पादन व विक्री. ३. गायी/म्हशीचे शेणखत: शेतीसाठी विक्री. ४. प्रजनन व्यवसाय: जास्त दूध देणाऱ्या प्रजातींच्या प्रजोत्पत्तीचा व्यवसाय.

फायदे:- दूध उत्पादनाच्या व्यवसायात कमी गुंतवणूक असली तरी नियमित उत्पन्न मिळवता येते. भारतात दूध आणि दुग्धजन्य पदार्थांना सतत मागणी. नैसर्गिक खत आणि शेतीसाठी पूरक उत्पन्न. कमी भांडवलात व्यवसाय सुरू करून हळूहळू विस्तार करता येतो. ग्रामीण भागातील महिलांसाठी दूध उत्पादन हा एक अत्यंत महत्त्वाचा आणि लाभदायक व्यवसाय आहे.दूध आणि दुग्धजन्य पदार्थांची मागणी दिवसेंदिवस वाढत आहे. महिलांना गायी, बकरी किंवा म्हशींचे पालन सुरू करून दूध विक्री करण्याची संधी मिळू शकते.

पापड व्यवसाय :- पापड ही अशी गोष्ट आहे की ती जवळ जवळ प्रत्येक घरांमध्ये खूपच मोठ्या प्रमाणामध्ये वापरली जाते. सध्याच्या काळामध्ये बाजारामध्ये पापडा ला खूपच मोठ्या प्रमाणामध्ये मागणी आहे. त्यामध्ये साधे पापड, मसाला पापड, तळलेले पापड इत्यादी अनेक प्रकारचे पापड आपल्याला हॉटेल्समध्ये तसेच धाब्यांवर दिसून येतात तसेच मोठ्या प्रमाणामध्ये विकले देखील जातात. पापड व्यवसाय मध्ये महिलांचे योगदान हे खूपच मोठ्या प्रमाणामध्ये आहे. बहुतेक महिला भारत देशामध्ये हे काम स्वतःच्या घरामध्ये सुरू करत असतात. महिला सक्षमीकरणासाठी हे एक चांगले प्रकारचे योगदान आहे. पापड व्यवसाय हा कमी गुंतवणुकीतून सुरू करता येणारा व लवकर नफा मिळवून देणारा व्यवसाय आहे. घरगुती पातळीवर तसेच लघुउद्योग म्हणून हा व्यवसाय यशस्वीरीत्या करता येतो. आपल्या भारत देशामध्ये पापड ला खूपच मोठ्या प्रमाणामध्ये मागणी आहे, कारण पापड हा प्रत्येक कुटुंबाच्या जेवणाचा एक महत्त्वाचा भाग आहे.

फायदे : कमी गुंतवणुकीत सुरू करता येतो. घरबसल्या सुरू करता येतो. नेहमी मागणी असलेला उत्पादन. महिलांसाठी स्वावलंबी होण्याची चांगली संधी. प्रधानमंत्री मुद्रा योजना अंतर्गत भांडवल मिळू शकते. महिला उद्योजकांसाठी विशेष अनुदान. स्थानिक लघुउद्योग खात्याकडून मार्गदर्शन व प्रशिक्षण. पापड व्यवसायाने अनेक लोकांना आर्थिकदृष्ट्या सक्षम केले आहे. योग्य नियोजन, दर्जेदार उत्पादन, आणि चांगल्या मार्केटिंगद्वारे आपण या व्यवसायात नफा मिळवू शकता. लिजत पापड हे एक उत्कृष्ट उदाहरण आहे ज्याने महिला सक्षमीकरण आणि स्वयंपूर्ण व्यवसायाच्या संकल्पनेला

एक वेगळी उंची दिली आहे. १९५९ साली ७ गृहिणींनी मिळून ८० रुपये भांडवलावर हा व्यवसाय सुरू केला. या व्यवसायामध्ये महिलांना रोजगार देऊन त्यांच्या कौशल्याचा उपयोग करून आर्थिक स्वावलंबनाचे माध्यम निर्माण करण्यात आले.

पिठाच्या गिरणीचा व्यवसाय:- हा ग्रामीण आणि शहरी भागांमध्ये मोठ्या प्रमाणावर यशस्वी ठरतो, कारण भारतात घरगुती पिठाला नेहमीच मागणी असते. या व्यवसायात कमी गुंतवणुकीतून सुरुवात करता येते आणि तो कायमस्वरूपी उत्पन्नाचे साधन बनू शकतो. पिठाच्या गिरणीच्या व्यवसायाचे महत्त्वमार्केट रिसर्च करा तुमच्या भागात पिठाची मागणी आणि स्पर्धा समजून घ्या. ग्राहकांना कोणत्या प्रकारच्या पिठाची गरज आहे ते ठरवा (गहू पीठ, मल्टीग्रेन, ज्वारी, बाजरी इ.). ग्राहकांना शुद्ध, दर्जेदार आणि चांगले पीठ मिळावे याची खात्री करा.

आटा चक्की व्यवसाय सुरू करण्याची पुढील पायरी म्हणजे व्यवसायाचा आकार ठरवणे. तुम्ही दोन प्रकारचे व्यवसाय सुरू करू शकता, एक मोठी पिठाची गिरणी किंवा छोटी पिठाची गिरणी . ते पिठाच्या उत्पादनावर अवलंबून असेल. छोट्या पिठाच्या गिरणीच्या व्यवसायासाठी मोठ्या गुंतवणुकीची गरज नसते. आपण ते थोड्या प्रमाणात सुरू करू शकता; तथापि, नफा देखील लहान असेल. एकदा तुम्ही व्यवसाय स्थापित केला आणि सातत्यपूर्ण ग्राहक मिळवले की, तुम्ही फायदेशीर उत्पन्न मिळवण्यास सुरुवात कराल. तुम्ही त्याच मशिनमध्ये मसालेही चक्की करू शकता आणि अधिक नफा मिळवण्यासाठी ते वेगळे विकू शकता. लहान-गिरणी व्यवसायांसाठी अधिक उत्पन्न मिळविण्यासाठी ही एक पर्यायी पद्धत आहे. दुसरीकडे, मोठ्या प्रमाणात पिठाची गिरणी अधिक फायदेशीर असते आणि त्यासाठी मोठ्या गुंतवणूकीची आवश्यकता असते. दळणाचे धान्य खरेदी करण्याऐवजी तुम्ही मोठ्या प्रमाणावर व्यवसायात कच्चा माल वापरून पीठावर प्रक्रिया करू शकता. म्हणून, पिठाच्या गिरणीचा व्यवसाय सुरू करण्यासाठी व्यवसायाचा प्रकार आणि आकार निश्चित करणे आवश्यक आहे.

फायदे :- १. सतत ग्राहकांची उपलब्धता. २. कमी गुंतवणुकीत व्यवसायाची सुरुवात. ३. लवकर ब्रेक-ईव्हन पॉइंट गाठता येतो. ४. घरबसल्या सुरू करता येणारा व्यवसाय.यामुळे पिठाच्या गिरणीचा व्यवसाय आत्मनिर्भर भारताच्या उद्दिष्टांनुसार चांगले उत्पन्न देणारा आणि टिकाऊ व्यवसाय ठरतो.

व्यवसाय यशस्वी ते साठी ची गुरुकिल्ली

- ✻ ग्राहकांच्या विशेष गरजा लक्षात घेऊन
- ✻ ग्राहकांच्या आवडीनिवडींना प्राधान्य द्या
- ✻ वेळोवेळी सवलती देत राहावे
- ✻ व्यवसायाचे वित्तीय व्यवस्थापन
- ✻ ग्राहकांसोबत चांगले संबंध तयार करा
- ✻ प्रभावी मार्केटिंग आणि ब्रँडिंग
- ✻ समस्याचे निर्मूलन
- ✻ नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर
- ✻ उत्पादन किंवा सेवेची गुणवत्ता
- ✻ सतत शिकणे आणि सुधारणा
- ✻ जोखीम आणि आव्हाने स्वीकारा

लोनच्याचा व्यवसाय : लोणची ही भारतीयांची सर्वात आवडती डिश आहे, जी प्रत्येकाला आपल्या ताटात चाखायची असते. लोणचे तुमच्या जेवणाची चव तर वाढवतातच शिवाय ते अधिक स्वादिष्ट बनवतात. अशा परिस्थितीत विचार करा की तुम्ही भारतात उत्तम दर्जाचा लोणच्याचा व्यवसाय केला तर किती नफा कमावता येईल. जर तुम्ही लोणच्यामध्ये टेस्ट टिकवून ठेवू शकत असाल तर हा व्यवसाय खूप फायदेशीर आहे.

मसाला व्यवसाय:- आपल्या भारतात आणि जगात कोणताही कार्यक्रम असल्यास जेवण बनवण्यासाठी मसाल्यांची गरज पडत असते. तसेच सण, पार्टी, लग्न, कार्यक्रम, वर्धापनदिन इत्यादी कोणत्याही समारंभात पाहुण्यांसाठी खास जेवणाची व्यवस्था केली जाते. जेवण बनवण्यासाठी मसाल्यांचा वापर करूण जेवण रुचकर बनवतात. आगामी काळात मसाल्यांचा वापर आणखीनच वाढणार आहे आणि हे पाहता मसाल्यांचा व्यवसायही खूप चांगला व्यवसाय ठरू शकतो. मसाला उद्योग तुम्ही एकाच मशीनच्या सहाय्याने अनेक प्रकारचे मसाले बनवून आपला व्यवसाय सुरू करू शकता. सर्व प्रकारचे मसाले हे विविध भांज्यांसाठी लागत असतात, त्यामुळे त्यांची मागणी ही खूप मोठ्या प्रमाणात आणि प्राचीन काळापासून जगभर आहे. मसाले बारीक करून डब्यामध्ये किवा पॅकेट मध्ये पॅक केल्यास ते खराब होत नाहीत. कारण आगामी काळात मसाल्यांचा वापर आणखीनच वाढणार आहे आणि हे पाहता मसाल्यांचा व्यवसायही सर्वांसाठी खूप चांगला व्यवसाय ठरू शकतो. मसाला व्यवसाय हा कमी गुंतवणुकीतून सुरू करता येणारा व नेहमी मागणी असणारा व्यवसाय आहे. भारतीय स्वयंपाकात मसाल्यांना विशेष स्थान आहे, त्यामुळे स्थानिक व राष्ट्रीय पातळीवर या व्यवसायाला मोठी मागणी आहे. हा व्यवसाय लघुउद्योग म्हणून सहजपणे सुरू करता येतो.

फायदे : कमी भांडवलात व्यवसाय सुरू करता येतो. भारतात मसाल्यांना सतत मागणी असते. हळूहळू मोठ्या प्रमाणावर विस्तार करता येतो. महिलांसाठी घरी बसून सुरू करता येणारा व्यवसाय. हळद पावडर, मिरची पावडर, गरम मसाला, सांबर मसाला, चाट मसाला, भाजी मसाला, महत्त्वाचे मसाले आहेत. योग्य नियोजन, गुणवत्तापूर्ण उत्पादन, आणि चांगल्या मार्केटिंगद्वारे हा व्यवसाय यशस्वी होऊ शकतो.

शेवया बनवण्याचा व्यवसाय- शेवया बनवण्याचा व्यवसाय हा भारतात लोकप्रिय आणि नफा देणारा लघुउद्योग आहे. आपल्या देशात शेवया अनेक घरांमध्ये रोजच्या आहाराचा भाग असतात, विशेषतः सण-उत्सवांमध्ये त्यांचा जास्त वापर होतो. शेवया गोड पदार्थांसाठी तसेच मसालेदार डिशेससाठी उपयोगी पडतात, त्यामुळे त्यांची बाजारपेठ खूप मोठी आहे. हा व्यवसाय कमी भांडवलात सुरू करता येतो आणि त्यासाठी तांत्रिक कौशल्यांचीही फारशी गरज नसते. एकदा उत्पादनाची गुणवत्ता आणि चव लोकांच्या पसंतीस उतरताच, व्यवसाय वाढीस लागतो.

शेवयांचे प्रकार :- १. गोड शेवया, २. मसालेदार शेवया ३. हेल्दी व्हरायटी (बाजरी, ज्वारी, ओट्सचे) मोठ्या प्रमाणावर उत्पादनासाठी मशीनरी, भाडे, कामगार आणि पॅकेजिंगसाठी जास्त खर्च अपेक्षित आहे.जर नीट नियोजन केले तर शेवयांचा व्यवसाय कमी भांडवलात नफा देणारा ठरू शकतो.

आजकाल आरोग्याशी संबंधित प्रॉडक्ट्सची मागणी वाढत असल्यामुळे गहू, ज्वारी, बाजरी, रवा किंवा ओट्सपासून बनवलेल्या हेल्दी शेवयांना विशेष मागणी आहे. तसेच, हा व्यवसाय लहान गावांपासून मोठ्या शहरांपर्यंत कुठेही सुरू करता येतो, आणि लोकल तसेच ऑनलाइन मार्केटमधून विक्री करून अधिक नफा मिळवता येतो. शेवयांचा व्यवसाय केवळ कमाईचे साधनच नाही तर आत्मनिर्भरतेकडे एक पाऊलही ठरतो. योग्य नियोजन, गुणवत्ता, आणि मार्केटिंगद्वारे तो यशस्वीरीत्या वाढवता येतो. शेवयांचा व्यवसाय सुरू करण्यासाठी काही गोष्टींची तयारी आणि नियोजन आवश्यक आहे.

शेतकरी महिला या शेती सोबतच उपोरक्त गृहउद्योग करून स्वतः तर आर्थिक दृष्ट्या सक्षम होतीलच त्याचबरोबर स्वतःच्या कुटुंबास देखील आर्थिक सामाजिक दृष्ट्या सक्षम व प्रबळ करतील यात काही शंका नाही.

✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻